

KARY I NAGRODY W WYCHOWANIU

Wychowanie jest sztuką, z czego nie zawsze rodzice, a czasem i nauczyciele dość jasno zdają sobie sprawę. Dopiero kiedy wystąpią trudności- dziecko zachowuje się nie tak, jak oczekujemy, zastanawiamy się, dlaczego ono postępuje nie tak jak pragniemy.

Rodzina wychowuje dziecko w sposób naturalny, przez stopniowe wdrażanie do ludzkich form zachowania się: uczy niemowlę sygnalizowania potrzeb, sztuki chodzenia, mówienia, przyjmowania pokarmów w określony sposób, uczy kontaktowania się z innymi, kochania osób bliskich, życzliwości dla obcych. Do prawidłowego przebiegu tych procesów niezbędna jest odpowiednia organizacja życia rodzinnego oraz klimat wzajemnej miłości i przywiązania. Jeżeli rodzice akceptują siebie i swoje dzieci tworzy się ciepła, intymna atmosfera, w której wzrastają one bez skrzywień i wypaczeń.

W takich warunkach niepotrzebne są kary, gdyż doświadczenia i zachowania odbiegające od przyjętych, zwyczajowych norm współżycia z życzliwością i cierpliwością są korygowane. Dziecko poprzez naśladowanie rodziców, opiekunów i innych osób bliskich przyswaja w sposób praktyczny formy grzecznościowe, właściwy stosunek do ludzi i otoczenia, opanowuje normy moralne. Jeśli rodzina funkcjonuje prawidłowo pod każdym względem to może prawidłowo wychować dziecko bez kar, a także bez nagród w postaci świadczeń na jego rzecz za poprawne wypełnianie powinności.

Kary i nagrody nie są najważniejszą metodą oddziaływania na dziecko. Jeśli coś się nie uda w wychowaniu, jeżeli zostanie ono zakłócone przez popełnione błędy wychowawcze, wówczas powstaje potrzeba stosowania środków zaradczych w postaci nagradzania i karania. W tym zakresie rodzice i opiekunowie często popełniają nieuświadomiane pomyłki i poważne błędy.

Nagradzanie i karanie powinno być uzależnione od całokształtu życia rodzinnego i oddziaływań stosowanych wobec dzieci, czyli od systemu wychowania. Rodzice, opiekunowie na ogół zastanawiają się nad tym, jak ograniczyć swobody dziecka, jak zmusić je do posłuszeństwa, do uczenia się, jak karać za przewinienia, chociaż zdarza się często, że stosują kary bez żadnego zastanowienia się, w zależności od humoru.

Sprawianie dziecku przyjemności- nagroda- towarzyszy zwykle uroczystościom rodzinnym, świętom, imieninom czy urodzinom. Prezent raduje dziecko ze względu na swoją przydatność, ale jest równocześnie dowodem na to, że rodzice kochają, pamiętają o jego upodobaniach, chcą mu sprawić radość.

Otrzymywanie upominków nie jest równoznaczne z nagrodą. Nagrodę otrzymuje się za coś konkretnego, za dodatkowy trud, za wysiłek nie związany z wypełnianiem codziennych obowiązków.

Nagroda ma być bodźcem wzmacniającym postępowanie pozytywne, zachęcającym do solidnej pracy lub nauki, do zachowań znajdujących wysokie uznanie w rodzinie i w innych grupach społecznych. Nagroda- wyróżnienie spełnia następujące funkcje:

- umacnia w dziecku wiarę we własne siły i wartości
- realizuje potrzebę uznania i sukcesu

- zachęca do podejmowania coraz trudniejszych zadań
- dostarcza dodatnich uczuć i radości oraz jest przyczyną dobrego samopoczucia
- wzmacnia więzi uczuciowe z osobami nagradzającymi
- działa dodatnio na tych, którzy są świadkami nagradzania.

Nagradzając pochwałą nawet niewielkie postępy dziecka, zachęcamy je do dalszych prób. Dziecko rozsądnie nagradzane próbuje własnych sił w pracy coraz trudniejszej i coraz bardziej odpowiedzialnej, a na tym polega istota prawidłowego wychowania- dorasta do coraz bardziej skomplikowanych zadań i staje się odpowiedzialne za to co robi.

Nagradzać należy tylko dziecko, które na to rzeczywiście zasłużyło. Nie powinno nagradzać się dzieci za otrzymywanie dobrych ocen, bo wówczas większość dzieci uczy się nie po to, aby zaspakajać własną ciekawość, dla siebie, ale dla oceny, potem wiedzę zapomina- ocenę wystawiono i nagrodę dziecko otrzymało.

Nagroda wzmacnia reakcje, za które została przyznana, dlatego należy dostrzegać i rozumieć wysiłek wkładany w wykonywanie podejmowanych czynności.

Wzmacnianie nagrodą pozytywnej motywacji do działania wymaga ciągłego zastanawiania się nad tym, dlaczego dziecko zachowuje się tak, a nie inaczej. Brak nagród może być równie groźny jak ich nadmiar. Dzieci należy przygotować do tego, że nie każdy ich wysiłek zostanie dostrzeżony i nagrodzony.

Warunkiem skutecznego nagradzania jest dobra znajomość dziecka. Poznać dziecko tzn. je zrozumieć, patrzeć na konfliktowe, sporne sprawy również jego oczami, znać jego pragnienia. Nagroda powinna sprawić dziecku odczuwalną przez niego radość. Należy stosować różne nagrody, by nie nastąpiło osłabienie siły ich oddziaływania, a więc zmniejszanie się ich wartości.

Rodzaje stosowanych nagród:

- nagradzanie pochwałą i uznaniem- najczęściej stosowane, werbalna aproba postępowania dziecka, podziw, że potrafiło wykonać zadanie w sposób wyjątkowo udany, uśmiech i radość czy przytulenie, jeśli dziecko lgnie do rodziców i sprawia mu to przyjemność.
- Uznanie i pochwała powinny być proporcjonalne do wyłożonego wysiłku i chęci, aby na nie zasłużyć. Wartość pochwały zależy od tego, kto jej udziela i w jakich okolicznościach (tym większa im większy w oczach dziecka autorytet osoby, która pochwaliła)
- nagradzanie przez sprawianie przyjemności dziecku- może to być wspólny spacer z rodzicami, wyjście do kina, wyrażanie zgody na spotkanie z kolegami, wyjazd na wycieczkę, wspólna gra, itp.
- darzenie zaufaniem- jest bardzo pożądane przez dzieci, ma wysokie walory wychowawcze. Odebranie zaufania jest poważną karą. Dziecko, które wie, że rodzice mu ufają, ma dobre samopoczucie, odczuwa swoją wartość, ma przedsmak upragnionej samodzielności i dorosłości; zaufanie polega również na zmniejszaniu kontroli nad wszystkim co dziecko robi, czym się zajmuje i z kim się bawi, itp.

- wspólne atrakcyjne spędzanie wolnego czasu, np. wycieczki; sposób jest bardzo dobry lecz kosztowny i wymaga dużo wolnego czasu

- nagrody rzeczowe- chętnie i z wdzięcznością przyjmowane przez dzieci, zwłaszcza przez te, których rodziców nie na wszystko stać; nagroda rzeczowa to prezent za konkretną działalność lub określone postępowanie, dar zasłużony, a jego posiadanie kojarzy się z tym, za co był otrzymany (zabawka, gra, maskotka, płyta, książka, sprzęt sportowy, itp.)

- pieniądze- kieszonkowe lub do skarbonki, którymi dziecko może samodzielnie dysponować za zgodą rodziców.

Rodzice bardziej wierzą w skuteczność kar niż nagród. Potrzeba karania występuje wówczas, jeśli ulegnie załamaniu system wychowawczy rodziny. Kara tłumi chwilowo określoną reakcję, ale jej nie eliminuje, nie wyklucza. Umiejętne stosowanie odpowiednio dobranych kar jest konieczne wszędzie tam, gdzie wskutek popełnionych błędów przez rodziców doszło do niepowodzeń i trudności wychowawczych. Skuteczność karania to nie doraźne powstrzymanie u dziecka negatywnej reakcji, ale trwałe wyzbycie się ich.

Kara to taka sytuacja, która z punktu widzenia karanego dziecka jest dla niego przykra i której ono starannie unika. Karom towarzyszy przykry stan emocjonalny, strach i napięcie.

Karanie, tak jak nagradzanie wymaga znajomości dziecka, orientacji w jego zainteresowaniach, potrzebach, zamiłowaniach. Kara jest czynnością przykrą dla osoby karzącej i karanej. Skuteczność karania jest tym większa, im silniejsze uczucie miłości i przywiązania łączy karanego z karzącym, i na odwrót.

Przykrość, jaką kara sprawia dziecku, nie może wywołać stanu beznadziejnego załamania. Karom musi towarzyszyć życzliwość ukazująca możliwość poprawy, w przeciwnym razie może dojść do zachowań agresywnych, a także do negatywnego stosunku do osoby karzącej. Poważnym błędem jest obarczanie zawsze ojca czynnością wymierzania kary (może stać się w oczach swojego dziecka katem).

W karaniu trzeba brać pod uwagę stopień wrażliwości dziecka. Im dziecko wrażliwsze tym mniejszej kary wymaga, aby uzyskać u niego pozytywne, prawidłowe reakcje.

Ważną funkcją kary jest zlikwidowanie poczucia winy, przywrócenie równowagi psychicznej u karanego. Jeśli dziecko postąpi niewłaściwie, najczęściej żałuje tego i odczuwa ciężar przewinienia. Po ukaraniu następuje niejako zadośćuczynienie. Bardzo wrażliwe dziecko samo potrafi wymierzyć sobie karę za nie wykryte przez rodziców przewinienie. Ciągłe przypominanie dziecku winy, odebranie mu zaufania wpływa ujemnie na samopoczucie dziecka, ale i na stosunki wewnątrz rodziny. Może ono ukrywać przewinienia przed „niekończącą się” karą, zamiast przyznać się do winy i ponieść określone konsekwencje.

Jeżeli dziecko akceptuje, czyli uznaje za słuszne normy, wymagania ustalone przez rodziców, wówczas kary stosowane za ich przekroczenie są bardziej skuteczne. Jeśli dziecko nie rozumie potrzeby stawianych mu ograniczeń, otrzymana kara jest mało skuteczna.

Kar nie należy wymierzać w przyływie złego humoru czy samopoczucia, gdyż wtedy wymierza się wiele niezasłużonych przez dziecko kar.

Karać można tylko za takie czyny i zachowania, które są stale uważane za naganne, bez względu na to, gdzie i w jakich warunkach zostały dokonane.

Karać nie można w gniewie! Pod wpływem gniewu stajemy się mało obiektywni, nie zastanawiamy się nad przyczynami negatywnych czynów dziecka, widzimy tylko skutek. Wywołuje on gwałtowne oburzenie i nie przemyślaną, zwykle silną reakcję. W przypiływie złości nie pozwalamy dziecku wytłumaczyć się i natychmiast wymierzamy karę, chociaż może okazać się, że dziecko na nią nie zasłużyło. Taka kara jest najczęściej zbyt surowa, ale wówczas trudno naprawić błąd. Gniew matki czy ojca wywołuje najczęściej przestraszenie dziecka- skupia ono uwagę na karze, a nie na przewinieniu. Taka kara daje satysfakcję rodzicowi (rozładował swój gniew), nie zaś poprawę dziecka.

Kara powinna być sprawiedliwa, adekwatna do popełnionego przez dziecko negatywnego czynu, proporcjonalna do przewinienia, dostosowana do właściwości psychofizycznych dziecka. Zbyt surowa kara sprawia, że dziecko uważa się za pokrzywdzone i ma do rodziców pretensje, dziecko przestaje czuć się winne. Ukarane za słabo w stosunku do przewinienia, bagatelizuje karę i traktuje tak, jakby jej w ogóle nie było.

Tylko kara sprawiedliwa w odczuciu karanego dziecka jest skuteczna i nie obniża autorytetu osoby wymierzającej ją.

Kara aby była skuteczna musi być wymierzona we właściwym czasie- nie może być wymierzona pod wpływem emocji tuż po zaistniałym czynie, ale też nie należy jej zbyt długo odwlekać w czasie. Samo długie czekanie na wymierzenie kary jest już karą dla dziecka.

Skuteczność kary zależy od autorytetu osoby karzącej w oczach dziecka. Jeśli osoba karząca ma autorytet u dziecka, uzna ono ją za sprawiedliwą, będzie żałowało swojego negatywnego zachowania i postara się więcej danego czynu nie popełniać. Jeśli osoba karząca nie ma autorytetu u karanego to kara wywoła tylko agresję u dziecka, chęć zrobienia karzącemu na złość; nie wpłynie pozytywnie na zachowanie dziecka.

Jedynym celem karania powinna być poprawa winnego. Kara powinna być tak dobrana, żeby kierować uwagę dziecka na sam czyn, na przekroczenie przyjętej normy i na skutki takiego postępowania, a nie na sam rodzaj kary i na osobę wymierzającą karę. Chodzi o wywołanie spontanicznego żalu i postanowienia, że to się więcej nie powtórzy.

Dziecko musi rozumieć za co zostało ukarane i dlaczego.

Dziecko jest tym bardziej agresywne im surowsze i niesprawiedliwsze kary otrzymuje i kiedy czuje się nie kochane przez rodziców.

Kara ma poprawić winnego ale nie może wyrządzać mu krzywdy.

Kara jest skuteczna wówczas, jeśli wyzwala w psychice karanego uczucia, które mogą spowodować trwałą poprawę: świadomość przewinienia, przekonanie o słuszności kary, chęć poprawy. Dobrze przemyślana kara zniechęca do popełniania czynów, za które została wymierzona, ale również odstrasza osoby, które były świadkiem jej wykonania. Kara musi być wymierzana konsekwentnie (jej wymierzanie lub nie wymierzanie nie powinno zależeć od humoru i nastroju rodzica w danej chwili).

Należy unikać stosowania wciąż tych samych kar, gdyż powszednieją i przestają mieć dla dziecka jakiegokolwiek znaczenie.

Szczególnie szkodliwe jest stosowanie częstych, a jednocześnie surowych kar. Dzieci nadpobudliwe i bardziej agresywne reagują na nadmiar surowych kar buntem, arogancją, uporem i przekorą co prowadzi do zerwania więzi uczuciowych z jednym lub obojgiem rodziców.

Dzieci mniej wrażliwe, mogą w końcu przywyknąć i nie przejmować się zbyt- nio stosowanymi karami, a wówczas tracą one swój sens.

Kary zbyt łagodne często stosowane są bezwartościowe, gdyż dzieci nie biorą ich poważnie, uważają że to uciążliwość, która musi towarzyszyć życiu rodzinnym i nie przejmują się nimi.

Rezygnacja z częstego karania ułatwia właściwy dobór reakcji na przewinienia dziecka. Kara musi być zabiegiem przykrym. Myśląc o sposobie ukarania dziecka za określone przewinienia trzeba brać pod uwagę jego wrażliwość, charakter, czę- stotliwość wykroczeń.

Rodzaje kar:

Kary cielesne (kary fizyczne)- mają bardzo wielu zwolenników, chociaż teo- retycznie uznaje się ich szkodliwość. Ten rodzaj reakcji na wykroczenie dziecka nie wymaga zastanowienia się. Im cięższe przewinienie tym silniejsze razy. Im większy wstyd i zdenerwowanie rodzica, tym silniejsze lanie otrzymuje dziecko. Zastano- wienie się jak skutecznie ukarać dziecko, zastępuje pytanie- czym zbić. Bijąc dziecko matka czy ojciec uważają, że mają nieograniczoną władzę nad dzieckiem; wyładowują własną agresję, zły humor, zawiedzione nadzieje w biciu. Do wymie- rzania kar cielesnych najczęściej używają pasa skózanego, różgi, rzemieni zwa- nych "dyscypliną", kabli, itp.

Kary fizyczne stosują rodzice często pod wpływem tradycji- mnie bito i wyro- stem na porządnego człowieka, musi swoją porcję otrzymać mój syn. Również dla- tego, że istnieje w społeczeństwie nieuzasadnione przekonanie o ich skuteczności.

Dzieci boją się bicia, gdyż powoduje ból, pozostawia kompromitujące ślady na ciele. Bicie poniża godność dzieci, upokarza je, widzą wtedy swoją niemoc i bezsil- ność.

Kary fizyczne wymierzane przez karzących nie mających autorytetu u dziecka wywołują u dzieci nienawiść, chęć odwetu i inne groźne w skutkach reakcje

Kary fizyczne poniżają dziecko i osobę wymierzającą karę (silniejszy bije słab- szego, uzależnionego od siebie).

Kara fizyczna nie tylko zostawia ślady na ciele ale również sieje spustoszenie w psychice dziecka. Następstwem bicia są różnego rodzaju nerwice i lęki (fobie), dokuczanie zwierzętom, agresja zwłaszcza wobec starszych.

Straszenie dziecka- jest zabiegiem mającym skłonić dziecko do postuszeń- stwa, bardzo często stosowanym. Powoduje urazy psychiczne: nerwice lękowe, fo- bie, objawy somatyczne. Likwiduje małe zło a czyni duże tak jak bicie.

Wyzwiska- poniżają godność dziecka.

Krzyk- jest reakcją na wykroczenie dziecka, szkodliwa i nieskuteczna kara. Dziecko boi się krzyku, a po jakimś czasie samo krzyczy do osób słabszych, i tych, których się nie boi.

Izolacja dziecka- dziecko czuje się opuszczone, przeżywa lęk.

Powyższe kary są szkodliwe, nie wymagają namysłu, są łatwe w użyciu, dlatego często się po nie sięga. Konsekwencją stosowania kar fizycznych w domu są trudności wychowawcze na terenie szkoły.

Oprócz kar szkodliwych istnieją kary pedagogiczne, które nie poniżają godności karanego i karzącego, a ich jedynym celem jest poprawa postępowania dziecka. Zaliczają się do nich:

- **kara naturalna**- dziecko nie posłuchało się rodzica i zrobiło sobie krzywdę, np. biegano mimo upomnień i uderzyło się, niegrzecznie odezwało się- musi przeprosić, zniszczyło komuś zabawkę- musi oddać własną. Kara naturalna ma ograniczone możliwości stosowania, jest konsekwencją winy.

- **ukazywanie konsekwencji niewłaściwego zachowania**, np. dziecko nie odrobiło lekcji to nie może wyjść na podwórko do kolegów się pobawić; zaniedbany obowiązek- nie ma przyjemności

- **tłumaczenie i wyjaśnianie**- skuteczne jeśli jest umiejętnie zastosowane, skłaniają winnego do autorefleksji, do zastanowienia się nad skutkami lekceważenia zasad życia społecznego

- odmawianie przyjemności

- wyrażanie swego smutku i zawodu, dezaprobaty dla zachowania dziecka

- milczenie rodziców

- nagany słowne, pisemne w obecności karanego i wobec grupy

- czasowe odebranie przyznanego przywileju.

O takie kary dziecko nie ma pretensji do rodziców, ponosi naturalne konsekwencje własnych poczynań.

Dobór kar powinien zależeć od winy dziecka, okoliczności przewinienia, psychiki dziecka i jego wieku. Kary należy stosować z troską- aby osiągnęły swój cel- poprawiły winnego.

Kochający rodzic, „mądry” opiekun, wychowawca zna dziecko i wie, co bardziej w jego wychowaniu skutkuje odpowiednio dobrana nagroda czy w przemyślany sposób dobrana kara, nie poniżająca godności dziecka.

Opracowanie:

mgr Jerzy Niedźwiedzki- nauczyciel SP nr 3 w Lubsku

na podstawie: Irena Jundziłł "Nagrody i kary w wychowaniu" - Nasza Księgarnia, Warszawa 1986